

Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: REINKARNACIJA, ARBA PERGIMIMAS

Dainius RAZAUSKAS

Mitiniam vaizdynui priklauso ne tik mitinės būtybės (dievybės), bet visi ir bet kokie vaizdiniai, vienaip ar kitaip susiję su mitiniu pasaulėvaizdžiu. Todėl šis straipsnio objektas – sielų reinkarnacijos, arba pergimimo, vaizdinys lietuvių tradicijoje. Tikslas – remiantis šaltiniais (istoriniais, tautosakos, tyrinėtojų darbais), įrodyti esant ir aprašyti pergimimo sampratą lietuvių tradicijoje. Aprašomasis metodas. Išvados: pirma, pergimimo vaizdinys lietuvių tradicijoje paliudytas neginčytinai; antra, jis neatskiriamai susijęs su kai kuriais kitais gerai žinomais lietuvių mitologijos vaizdiniais.

Pastaba: vertimai iš kitų kalbų gali nesutapti su publikuotaisiais, tąsyk pastarųjų nuorodos pateikiamos skliaustuose; skliaustuose taip pat nurodomi papildomi cituojamų tekstų variantai bei literatūra, kur jie persakomi, interpretuojami ar komentuojami.

Prasminiai žodžiai: reinkarnacija, lietuvių mitologija.

Magistras Vincentas Kadlubekas 1203 m. apie jotvingius (vadindamas juos getais) rašo: *Est enim omnium Getarum communis dementia, exutas corporibus animas, nascituris denuo infundi corporibus, quasdam etiam brutorum assumptione corporum brutescere* „Esama mat visiems getams bendro paklydimo išsivilkusias iš kūnų sielas vėl įsiliejant į gimsiančius kūnus, ir kuo į gyvuliškesnį, tuolab gyvulėjant“^{BRMŠ1, 207–208; (NrbLM, 387; BsRR, 327; BsV, 62; BrsnRŽ, 163–164)}

Jokūbo Lavinskio liudijimu (1583 m.), Žemaitkiemio (Ukmergės r.) lietuviai „manė mirusiųjų sielas po metų pereinant į tuos žmones, kurie gimsta“ (*animas vero mortuorum post annorum curriculum in homines, qui nascuntur, migrare arbitrabantur*)^{BRMŠ2, 607, (609); (DVtUM, 155)}

T. Narbuto nuomone (1835 m.) – nors ji įdomi veikiausiai ne kaip istorinis šaltinis, o jau kaip vienas iš pirmųjų bandymų suprasti ir interpretuoti, – „sielos persikėlimą, arba metempsichozę, lietuviai suprato taip,

kad, jų manymu, vaiko arba žmogaus, nesulaukusio pilnametystės, taip pat bepročio vėlė po mirties tol klajanti aukštutinėje vėjų sferoje, kol vėl grįžtanti į kito žmogaus kūną, kurį privalanti atgaivinti, o gyvendama jame, privalo pasiekti tobulumą, būtiną amžinajam gyvenimui. Iš čia matyti, kad žmogaus sielai buvo priskiriama laipsniško tobulėjimo savybė, siela tuos laipsnius pasiekia gyvendama kūnuose, idant taptų tinkama naudotis amžinąja laime“^{NrbLM, 390}

L. A. Jucevičius pateikia (1846 m.) „liaudies padavimą“ apie šikšnosparnį, esą „mirusio blogo žmogaus vėlė atgailoja šikšnosparnyje tris šimtus metų. Tam laikui sukakus, ji vėl įsikūnija kuriame nors velionio palikuonyje, bet tuokart jau ji yra teisus vyro siela“^{JcvR, 154}. G. Beresnevičiaus manymu, šis L. Jucevičiaus paliudijimas vienas pats įrodo, kad lietuvių tradicijoje išties galima ieškoti „tikėjimo reinkarnacija pėdsakų“^{BrnsD, 70}. Be to, čia vėlgi matome T. Narbuto paminėtą savotišką sielos „tobulėjimo“ pergimstant sampratą.

J. Basanavičius irgi pažymi, kad, pagal lietuvių pažiūras, tos vėlės, kurios nepateko nei į rojų, nei į pragarą, galėjo, „kaip iš liudijimo tūlų autorių matoma, regis, vėl naujai atgimtie naujuose kūnuose“^{BsRR, 327; BsV, 61}

Taigi pergimdama siela klajoja tarp pragaro ir rojaus, o galimybė jai pergimstant „gyvulėti“ arba „tobulėti“, matyt, ir reiškia grėsmę nugrimzti į pragarą arba viltį pasiekti rojų.

Aiškliai, nors ir ne gausiai, pergimimo vaizdinį liudija tautosaka (nutylėjimą galima būtų paaiškinti prieštaravimu Bažnyčios mokymui). Antai sakmėje apie dvasregį iš J. Basanavičiaus tautosakos rinkinių, užrašytoje XIX a. pabaigoje, esama tokio pokalbio: „Tėte, o kaip bus numirus?“ *Tetėns atsakė: „O tad mus vėl iš naujo bevygiuos (belopšuos)...“*^{BsV, 171}. XX a. antrojoje pusėje Kaniūkų k., Varėnos r., užrašyta: *Kadu žmogus miršta, o pamirus kiek laiko būna gėlėsna, kol jį kur paskiria, paskui iš tų gėlių vėl*

skirsto po žmones, ir vėl gema ir auga žmonės^{StnkGD, 77}
 (DVtSS, 30; DVtUM, 48). Plg. dar: *Žmuogaus dvasia papuol kartās į gevuolelį, į kitą žmuogų. Pasakuoja, kad iš to numirėli dvasia ēt į kitą, kur gem*^{DVtUM, 155}. Ažušilės k., Ignalinos r. 1995 m. užrašyta: *Sakydava, saka, tai, vienas pasakuoja, tai siela jo, vienas saka, jau aš pinkiolikius metus un žemės. A, saka, tik nuainu, tai pabūvu kiek, i mani vė išvara kūnan i liepia tarnaut vė. Tai jeigu, išeina, blogai darysi, vysi, vesi sielų blogais keliais, nu tai tadu tavi jau in velnius prirašys. A tep, saka, ataina kiek laika, vė gyvint un žemės. Tiktai jau neišduoda paslapties nuo Dieva. Nežinai, mes visi tryš [pateikėjas ir du užrašytojai], a maž mūs kiek laika jau yra atbūta jau, sielų. Maž jau treciu ar ketvirtą sielą turim. Vė tik, saka, kad, išeina, ataina gyvint da, vat. Daug metų da pagyvena. Numyršta, i jeigu ažumuša žmogų [jeigu žmogus buvo užmuštas, mirė ne sava mirtimi], tai nuo amžinybėn, pabūva, i vė Dievas jų siuncia takian i takian kūnan. Vat*^{LTR 6366/91¹} (DVtUM, 155). 1996–1997 m. Dieveniškų apylinkėse užrašyta: *Kas gemsta, tai itų dūšiu, kuris numirė, tai jau perskiria tam, kuris gims, jau itep sako. Dūšia niekuomet nemiršta, bet va žmogus... Kūnas jau numiręs, o itų dūšiu jau perskirta kitam vaikui, jau kur laukia*^{DVVtM, (206), 238; DVtUM, 155}. Paskui dar Šeduvoje, Radviliškio r.: *...kad vaiks gimst be dūšios. Dievs duod jam dūšio kita mērusia žmogos, nes mirusio žmogaus dvas nain [nueina] pas kito gimstunt vaiko, ir jeigu tas žmogus buva blogs, tad ta siela tur atkintet už blogs unksčiau gyvenuse žmogos darbas*^{MrcMŽ, 82, 86, 87}.

J. Balio žiniomis, irgi „nesvetima yra lietuviams pažiūra, kad seneliai iš naujo atgimsta savo anūkuose“^{BILTS2, 199}.

Užuominų į pergimimą esama ir kai kuriose sakmėse. Antai sakmėje apie laumės apmainytus vaikus (LPK 3692) laumiukas prisipažįsta: *Aržuolas turi tris šimtus metų, o jo atžala šimtą metų, aš gi esmi tris kartus senesnis...*^{BsLP2, 353: Nr. IX.32 (BsLP11, 102: Nr. 25; BsLP13, 421–422: Nr. 192; LTs4, 546: Nr. 539)}. V. Bagdanavičiaus nuomone, čia „mes susitinkame su atgimimo samprata, t.y. su tikėjimu, kad žmogus gyvena keletą sykių. Lau-muko pasakymo [...] negalime suprasti kaip kitaip, kad jis gyvena jau nebe pirmą kartą“^{BgdLPL, 41 (BrnsD, 70; BrsnRŽ, 163)}.

Blankų pergimimo sampratos atšvaitą galima įžvelgti ir pasakoje „Tiltas į kitą pasaulį“ (ATU 471), bent jau tuose jos variantuose, kur svečiuose pas Dievą pabuvusio (= mirusio) herojaus Dievas klausia: *Ar tu*

čia būsi, ar grįši namo?^{BsLP2, 41: Nr. I.29} (tarsi klausų: ar liksi su manim, ar nori vėl gimti pasaulyje?). Juolab gimimą primena Onelės sugrįžimas iš apsilankymo pas Dievą senelį: *Ir teip tas senelis Onelei apsakė visą pradžia, anos tėvus ir anų kūmus, kur nešė po krikšto. Ir teip visą gyvenimą anai, kaip čia buvo. O paskui pavaišino gražiai ir teipo paguldė į lovą pasilsėti. Ale kaip Onelė užmigo, paguldyta lovoje, ir tujaus iš nakties atsirado pas savo tėvų namuose begulianti klėtyje po patalais sau šiltai. Ir kad jau akis atvėrė iš miego savo, persigando, nežinojo, kur ana esanti*^{DVPSO, 145: Nr. 35}. Siela į šį pasaulį gimsta tarsi užmigdama dvasinei tikrovei, nugrimzdama į sapną, ir tarsi namo sugrįžta, bet grįžusi sutrinka namų nebepažindama: nes viskas jau pasikeitę, ir namai, ir tėvai jau kiti... Plg. šiuo atžvilgiu Johanno Arnoldo Brando liudijimą (1673–1674 m.), esą lietuviai per laidotuves, klūpėdami prie mirusiojo, *bitten die Seele folgens: Norėtu dānguje pāszilikti ir né norėtu dāugias apsūnkiti su piktaiš sapnais: das ist: Die Seele wolle doch im Himmel bleiben, und wolle sie nicht mehr auf erden beschweren: das ist, mit bösen träumen, welche sie meinen daß von des abgestorbenen Seele herkommen* „prašo sielą taip: *Norėtu dānguje pāszilikti ir né norėtu dāugias apsūnkiti su piktaiš sapnais*, tai yra: kad siela norėtų danguje pasilikti ir nenorėtų daugiau žemėn apsunkti, tai yra, su piktais sapnais, per kuriuos, jie mano, čia ateina mirusiojo siela“^{BRMŠ3, 68, (70)}. Su šiuo „apsunkimu“ dar plg. vaizdinius apie vėlių svorį, jų svėrimą.

Reinkarnaciją ir išsivadavimą iš jos, galimas daiktas, mena ir Sovijaus mitas. Antai pasak A.J. Greimo, „Sovijus po kiekvienos nakties, t.y. po laidotuvių ir mirties, pabunda ir grįžta į ankstesnį savo būvį. Miego ir mirties paralelizmas, normaliai turėjęs čia nutrūkti, galioja ir toliau: pastoviam budėjimo ir miegojimo ciklui atitinka Sovijaus kelionės iš gyvenimo į mirtį ir iš mirties atgal į gyvenimą. Nenuostabu tad, kad lietuviai laiko jį Vėlių vedliu, ne tiktai suradusiu tiesų kelią į kitą gyvenimą, bet ir nuolat grįžtančiu žmonėms tą kelią parodyti“^{GrmTAB, 368}. Nors štai pasak G. Beresnevičiaus, Sovijus kaip tik įveikia reinkarnaciją, randa išėjimą iš pergimimų užburto rato^{BrnsD, 80–81; BrsnBRR, 17–18, 29–32}.

J. Basanavičiaus, G. Beresnevičiaus nuomone, su tikėjimu reinkarnacija gali būti susijęs ir skaistyklės žemėje vaizdiny pasitarųjų amžių tikėjimuose^{BsRR, 327; BsV, 61; BrnsD, 87; (RzsRRR, 157–160)}, kurį galima būtų laikyti savotišku kompromisu su Bažnyčios mokymu.

¹ Už maloniai nurodytą man šį tekstą ačiū dr. Vyktintui Vaitkevičiui.

Su pergimimo samprata pagaliau siejasi ir augalų, ypač vienmečių, gyvavimo ciklai (pirmiausia javo, kuris kasmet prisikelia iš žemės kritusio grūdo), ir mitinis kapo kaip Žemės gimdos įvaizdis, ir minėtas mirties–miego paralelizmas (nors ir atvirkščias gyvenimo, pasaulio kaip sapno supratimui), ir susiję su tuo vaizdiniai apie saulės kelią ratu per dangų ir požemius (jos mirtį kas vakarą ir atgimimą kasryt), iš dalies ir žvaigždės–sielos samprata, ir kt.

LITERATŪRA:

RzsRRR, 135–173; (BrnsD, 38–40, 68–71, 80, 87; BrsnBRR, 17–18, 29–32)

SANTRUMPOS:

- ATU = *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson by Hans-Jörg Uther. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004 (nurodoma tipo numeris).
- BgdLPL = BAGDANA VIČIUS, V. *Laumių praeitis Lietuvoje*. Vilnius: Veja, 1999 (= *Laumės, jų religija ir kultūra*. Chicago, 1982).
- BILTS2 = BALYS, J. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, II. Tübingen: Patria, 1948.
- BRMŠ1 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- BRMŠ2 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- BRMŠ3 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, III: *XVII amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- BrnsBRR = BERESNEVIČIUS, G. *Baltų religinės reformos*. Vilnius: Taura, 1995.
- BrnsD = BERESNEVIČIUS, G. *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*. Klaipėda: Taura, 1990.
- BrnsRŽ = BERESNEVIČIUS, G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.
- BsLP2 = *Lietuviškos pasakos*. Surinko Jonas Basanavičius, II. Vilnius: Vaga, 2003.
- BsLP1, 3 = *Lietuviškos pasakos įvairios*. Surinko Jonas Basanavičius, I, III. Vilnius: Vaga, 1993, 1997.
- BsRR = BASANA VIČIUS, J. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Vaga, 1970.
- BsV = *Iš gyvenimo vėlių ir velnių*. Surinko Jonas Basanavičius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973.
- DVtSS = VAITKEVIČIENĖ, D. Saulės sodai. Iš: *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1.
- DVtUM = VAITKEVIČIENĖ, D. *Ugnies metaforos: Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- DVVtM = VAITKEVIČIENĖ, D., VAITKEVIČIUS, V. Mirtis, laidotuvės ir atminai. Iš: *Tautosakos darbai*, IX (XVI). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- GrnTAB = GREIMAS, A. J. *Tautos atminties beieškant; Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslo–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1990.
- JcvR = JUCEVIČIUS, L. A. *Raštai*. Vilnius, 1959.
- LPK = BALYS, J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas. Iš: BALYS, J. *Raštai*, III. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002 (nurodoma tipo numeris).
- LTR = Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.
- LTs4 = *Lietuvių tautosaka*, IV: *Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*. Medžiaga paruošė: L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis. Vilnius: Mintis, 1967.
- MrcMŽ = MARCINKEVIČIENĖ, N. Mirties ženklai. Iš: *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 5.
- NrbLM = NARBUTAS, T. *Lietuvių tautos istorija*, I: *Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.
- RzsRRR = RAZAUSKAS, D. *Ryto ratų ritimai: Pagrindinio kosmologinio modelio rekonstrukcija su etimologiniais priedainiais*. Vilnius: Pradai, 2000.
- StnkGD = STANIKAITĖ, E. Gėlių darželiai. Iš: *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 2(5).

Reincarnation in the Lithuanian Tradition

Dainius RAZAUSKAS

The paper aims at proving the existence of the idea of reincarnation in the Lithuanian tradition and describing it as exhaustively as possible. The supporting data dates back to the beginning of the 13th century and is found up to now. It is not scarce, but equally not abundant, which is hardly surprising considering its contradiction of the teachings of the Christian Church. Nevertheless, the data exists.

---

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055
Vilnius, el.p. liaudies.kultura@lkc.lt; dainius@liti.lt
Gauta 2009-02-22, įteikta spaudai 2009-08-14*